

СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.97/99:005.591.4](477)

Кобак М. В.,

*аспірант кафедри конституційного та адміністративного права і процесу
Чорноморського національного університету імені Петра Могили,
начальник відділу Миколаївського окружного адміністративного суду*

ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ СУДОВОЇ РЕФОРМИ

PROBLEMS OF LIABILITY OF JUDGES AT THE CURRENT STAGE OF JUDICIAL REFORM

Стаття присвячена виділенню окремих характеристик проблем, які пов'язані із законодавчими змінами щодо підстав притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Також висвітлено сучасний стан перехідного періоду організації роботи органу, який наділений повноваженнями щодо розгляду дисциплінарних проваджень.

Ключові слова: Вища рада правосуддя, декларація родинних стосунків, декларація доброчесності судді, Кодекс суддівської етики, роль громадськості.

Статья посвящена выделению отдельных характеристик проблем, связанных с законодательными изменениями относительно оснований привлечения судей к дисциплинарной ответственности. Также освещено современное состояние переходного периода организации работы органа, который наделен полномочиями по рассмотрению дисциплинарных производств.

Ключевые слова: Высший совет правосудия, декларация семейных отношений, декларация добросовестности судьи, Кодекс судейской этики, роль общественности.

Article is devoted to emphasizing of separate characteristics of the problems connected with legislative changes regarding bringing judges to disciplinary responsibility. Also described the present state of the transitional period of the organization of the work of the public authority, which is empowered to review disciplinary proceedings.

Key words: Supreme Council of Justice, Declaration of Family Relationships, Declaration of Integrity Judge, Code of Judicial Ethics, role of the public.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод кожному гарантує «право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, установленим законом...» [1]. Проте, на жаль, сьогодні судова система не виконує поставлених перед нею завдань на належному рівні, що вимагає від держави рішучих дій. Безумовно, судова реформа є однією із найочікуваніших у суспільстві, оскільки справедливий, безсторонній та неупереджений суд є важливою гарантією ефективної боротьби з корупцією, забезпечення прав і свобод кожного та побудови держави, керованої верховенством права. Таким чином, законодавець повинен максимально імплементувати в національних правових актах принципи, закладені у Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод.

30 вересня 2016 р. в Україні набрали чинності Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 1401-VIII від 2 червня 2016 р. та новий Закон України «Про судоустрій та статус суддів» № 1402-VIII від 2 червня 2016 р. Останнім відповідно до європейських стандартів визначено, що суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами

України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [2]. Новою редакцією Основного закону України верховенство права визначено стрижневою засадою судочинства.

Зміни внесені також і до засад незалежності суддів. Однією із гарантій незалежності судді є особливий порядок притягнення його до відповідальності. Новелою є те, що Україна відмовилась від підстави для звільнення судді з посади за порушення присяги, ввівши натомість низку підстав для притягнення до дисциплінарної відповідальності [3]. Передбачається, що вказані зміни сприятимуть посиленню відповідальності судової влади перед суспільством.

Метою статті є надання характеристики аспекту реформування судової влади в контексті посилення відповідальності судової влади перед суспільством; прогнозування подальшого практичного застосування нового закону «Про судоустрій та статус суддів» задля виокремлення проблемних питань та пошуку шляхів їх усунення. Крім того, спробуємо дослідити та детально проаналізувати нові підстави притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, оскільки саме ці підстави застосовують частіше до володарів мантий. Вони зазнали значних змін порівняно із попередньою редакцією Закону України «Про судоустрій та статус суддів».

У різні роки науковими дослідженнями притягнення до відповідальності суддів займалися Л.Є. Виноградова, А.В. Маляренко, І.Є. Марочкін, О.М. Овчаренко, С.В. Подкопаєв, А.В. Шевченко. Проте в умовах судової реформи та фундаментальних змін законодавства актуальність та новизна цієї теми набувають нового сенсу.

Слід зазначити, що відповідно до нової редакції Конституції України в державі діє Вища рада правосуддя. Повноваження цього органу відповідно до перехідних положень до його утворення здійснює Вища рада юстиції. Новим Законом України «Про судоустрій та статус суддів» визначено, що тепер дисциплінарне провадження щодо усіх суддів здійснюють дисциплінарні палати Вищої ради правосуддя у порядку, визначеному Законом України «Про Вищу раду правосуддя». Отже, здійснення дисциплінарних проваджень щодо суддів припинено Вищою кваліфікаційною комісією суддів України 29 вересня 2016 р., оскільки з 30 вересня 2016 р. цими повноваженнями наділено Вищу раду правосуддя. Наразі відповідний закон ще не прийнято. 3 листопада 2016 р. Верховна Рада України лише прийняла за основу проект Закону № 5180 «Про Вищу раду правосуддя» [4].

Таким чином, законодавчого підґрунтя для діяльності нового органу ще немає. «Щоб Вища рада правосуддя могла приступити до виконання своїх конституційних повноважень, необхідним є встановлений механізм їх реалізації. Саме у Законі України «Про Вищу раду правосуддя» мають бути вписані відповідні процедури» [5]. До прийняття Закону України «Про Вищу раду правосуддя» жоден орган не наділений повноваженнями із розгляду дисциплінарних проваджень щодо суддів. Слід наголосити на тому, що скарги на суддів надходять постійно. Лише після 29 вересня 2016 р. до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України надійшло 270 скарг (станом на 27 жовтня 2016 р.) щодо дисциплінарної відповідальності суддів [5]. Лише Верховна Рада України може прискорити процес розгляду цих скарг прийняттям відповідного закону.

Що нового у підставах притягнення до дисциплінарної відповідальності? Законодавчою новелою стало введення декларацій родинних стосунків та доброчесності судді. Їх форми затверджені 31 жовтня 2016 р. Вищою кваліфікаційною комісією суддів України [6]. За загальним правилом судді повинні щорічно до 1 лютого подавати декларації шляхом заповнення на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Що стосується декларації родинних стосунків судді, то до осіб, з якими у судді є родинні стосунки, належать:

1) особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки із суддею, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі із суддею;

2) незалежно від зазначених у першому пункті умов, чоловік, дружина, а також родичі кожного із подружжя чи родичі осіб, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі з суддею (батько, мати,

вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, зять, невістка, тесть, теща, свекор, свекруха, племінник, племінниця, рідний дядько, рідна тітка, двоюрідний брат, двоюрідна сестра, усиновлювач, усиновлений). Перелік є вичерпним.

Отже, суддя повинен вказати, хто саме з вище перерахованих осіб має з ним родинні стосунки, яке у них місце роботи та займана посада, чи вони на цей час або протягом останніх п'яти років були Президентом України; членами Кабінету Міністрів України, Центральної виборчої комісії, Антимонопольного комітету України; народними депутатами; суддями, працівниками апарату суду; прокурорами, працівниками правоохоронних органів, адвокатами, нотаріусами членами або працівниками секретаріату Вищої ради правосуддя, Вищої ради юстиції, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; головами або заступниками голови місцевих державних адміністрацій; міськими, сільськими, селищними головами або їх заступниками тощо. Детальний та вичерпний перелік місць роботи та посад родичів викладено законодавцем у ст. 61 ЗУ «Про судоустрій та статус суддів».

Декларація доброчесності судді (яка повинна бути відкритою для загального доступу через оприлюднення на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України) складається із переліку тверджень, правдивість яких суддя повинен задекларувати шляхом їх підтвердження або не підтвердження, тобто поставити позначку під словами «підтверджую» або «не підтверджую». Наприклад, «Рівень мого життя відповідає наявному в мене та членів моєї сім'ї майну і одержаним нами доходам», «Майно, що належить мені або членам моєї сім'ї на праві володіння, користування або розпорядження, було набуто із законних джерел» або «Мною не допускалася поведінка, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді його статусу». Також суддя має право доповнити декларацію додатковими поясненнями. За відсутності доказів іншого всі відомості, подані суддею у зазначених деклараціях, вважаються достовірними.

У разі одержання інформації, що може свідчити про недостовірність (у тому числі неповноту) тверджень у деклараціях, Вища кваліфікаційна комісія суддів України зобов'язана провести перевірку. Як наслідок законодавцем передбачені підстави для притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів за неподання, несвочасне подання або декларування недостовірних відомостей та тверджень (у тому числі неповних). Яким чином буде проводитися перевірка тверджень, зазначених у декларації доброчесності судді, поки що невідомо. Невідомо також, які докази можуть спростовувати твердження суддів, наприклад: «Мною дотримувались положення професійної етики» або «Мною не порушувалась присяга судді/адвоката». Також постає питання щодо відповідних фахівців для установа-

лення бажання судді приховати або спотворити твердження, адже ці твердження базуються більше на власних, особистих переконаннях судді. Цікаво, чи буде ця нова законодавча норма працювати в реальному житті?

Також неточною, «розмитою» сприймається така підстава для дисциплінарної відповідальності, як «допущення суддею поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, прояв неповаги до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу» [2].

Терміну «мораль» присвячена велика стаття у філософському енциклопедичному словнику. Відповідно до нього «мораль» (лат. *moralis* – моральний, від *mores* – звичаї) – духовно-культурний механізм регуляції поведінки особистості та соціальних груп за допомогою уявлень про належне, в яких узагальнені норми, цінності, зразки поведінки, принципи ставлення до інших індивідів та соціальних груп [7]. Ця філософська категорія турбувала мислителів та вчених усіх часів та народів. Її зміст залежить від сукупності багатьох чинників – історичного часу, культурних традицій, релігійних переконань, економічного розвитку, правосвідомості, менталітету народу і нації. Питання моралі оціночні, суб'єктивні, базуються лише на уявленнях про «правильне», «духовне», «культурне» суб'єкта, який буде «вимірювати», наскільки «допущена суддею поведінка в питаннях моралі порочить його звання».

Які саме норми суддівської етики та стандарти поведінки судді забезпечують суспільну довіру до суду? Відомо, що існує Кодекс суддівської етики, який затверджено V черговим з'їздом суддів України 24 жовтня 2002 р. [8]. Крім того, рішенням Ради суддів України від 4 лютого 2016 р. № 1 затверджено Коментар до означеного кодексу, в якому зазначено, що норми моралі через свою специфічність є загальними, оціночними і тому досить невизначеними, а

отже, такими, що не можуть без додаткових, конкретизуючих ознак, пов'язаних із особливим характером та умовами професійної діяльності судді, трансформуватися у правові, щоб визначати ступінь вини суддів. Саме тому за логікою речей застосування дисциплінарної (тобто юридичної за своєю природою) відповідальності не повинно бути універсальним наслідком їх порушення [9].

Отже, вищезазначена підстава може бути дуже широко розтлумачена, оскільки для одних людей деякі правила життя є цілком нормальними та моральними, а для інших – взагалі неприйнятними та аморальними. Вважалось би більш правильним взагалі відмовитись від нечітких формулювань для встановлення такої вагомості підстави, як підстава для притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів.

Сьогодні ми спостерігаємо повторення історії – заблоковано роботу Вищої ради юстиції (аналогічне явище було після Революції Гідності). Зараз нікому призначати суддів на посади, здійснювати дисциплінарне провадження, розглядати справи щодо несумісності, давати згоду на їх затримання чи утримання під вартою, тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя тощо. Для вірного застосування норм, які досліджено в цій статті, необхідно розробити та затвердити нормативні акти, які будуть детально регулювати всі дії зі встановлення, доказування та остаточного застосування кожної з підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Потрібна розробка детальних інструкцій, довідників і форм документів щодо кожного етапу дослідження скарги на суддю; визначення ролі громадськості; застосування новітніх інформаційних технологій при доказуванні (наприклад, детектора брехні).

Точний набір дій унеможливить зловживання та різночитання досліджених підстав. І тільки за таких умов процедура дисциплінарного провадження буде захищати і права осіб, що звернулись зі скаргами на неналежну поведінку судді, і самого суддю, якого звинувачують у такій поведінці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004. – Назва з екрану. – Дата перегляду 28.11.2016 р.
2. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>. – Назва з екрану. – Дата перегляду 01.12.2016 р.
3. Романюк Я. Недосконалість підстав для оскарження рішень ВПР нівелює судовий контроль / Я. Романюк // Юридичний вісник України. – 2016 – № 42 (1110). – С. 5.
4. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>. – Назва з екрану. – Дата перегляду 01.12.2016 р.
5. Попелюжна Х. Закон і порядок. Здійснення дисциплінарних проваджень щодо суддів буде розпочато лише після прийняття Закону України «Про Вищу раду правосуддя» / Х. Попелюжна // Юридична практика. Судовий випуск. – 2016. – № 10 (126). – С. 5.
6. Офіційний сайт Вищої кваліфікаційної комісії суддів України [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Режим доступу: <http://www.vkksu.gov.ua/>. – Назва з екрану. – Дата перегляду 29.11.2016 р.
7. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди ; голов. ред. В.І. Шинкарук. – К. : Абрис, 2002. – 742 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://chtyvo.org.ua/authors/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskiy_entsyklopedychnyi_slovnuk/. – Назва з екрану. – Дата перегляду 01.12.2016 р.
8. Кодекс суддівської етики [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki\(1\).pdf](https://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki(1).pdf). – Назва з екрану. – Дата перегляду 29.11.2016 р.
9. Коментар до Кодексу суддівської етики [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://lib-pdg.at.ua/Commentary_for_the_Code_of_Judicial_Ethics_Ukr-1-.pdf. – Назва з екрану. – Дата перегляду 01.12.2016 р.